

Otázky vojenské vědy v díle Marxe a Engelse

Vydání Marxových a Engelsových spisů je příležitostí k zamyšlení nad jejich vojenskoteoretickým odkazem a jejich přínosem pro vznik socialistické vojenské vědy a vojenského umění.

Marx a Engels, jako geniální myslitelé a učitelé dělnické třídy, dovršili v polovině 19. století nehlubší revoluční převrat ve vědě. Dali odpověď na otázky, o něž řadu století usilovalo pokrokové vědecké myšlení všeho lidstva. Zobecnili bohaté zkušenosti revolučního hnutí, kriticky přepracovali učení svých předchůdců a vypracovali ucelený systém filosofických, ekonomických a sociálně politických názorů, nesmířitelných s jakoukoli pověrrou, reakcí a obranou třídního útlatku buržoazie. Vytvořili tak teorii, schopnou svět nejen vysvětlit, ale i přetvářet.

Marx a Engels vědecky dokázali, že lidská společnost, stejně jako příroda, se rozvíjí na základě objektivních zákonů, že skutečnými tvůrci historie jsou lidové masy. Tím, že objevili základní zákonitosti rozvoje společnosti, vytvořili z historie společnosti skutečnou vědu, schopnou objasňovat charakter kteréhokoliv společenského řádu a rovněž problematiku přechodu od jedné sociálně ekonomické formace k druhé. Dokázali, že změna společenských formací je nerozlučně spojena se změnou materiálních podmínek společnosti, s rozvojem třídního boje, že rozvoj společnosti je podmíněn rozvojem materiálních výrobních sil, na jejichž základě se formují společenské

vztahy a vytvářejí společenská zřízení.

Marx a Engels jako první uplatnili dialektický materialismus na oblast společenského života včetně vojenství a objasnili jeho nejobecnější souvislosti. Především to jim umožnilo postavit vojenskou teorii na skutečně vědecký základ, spojit ji s učením o vývoji společnosti, likvidovat mezeru, která existovala mezi vojenstvím a jeho materiálním základem — ekonomickým zřízením společnosti. Velkolepý objev Marxe a Engelse — materialistické pojetí dějin, které bylo největším převratem ve vědě — znamenal začátek vojenské vědy v pravém slova smyslu.

Vojenskoteoretický odkaz Marxe a Engelse je neobyčejně obsáhlý. Hluboce vědecky zdůvodnili podstatu válek a odhalili jejich sociálně historickou podmíněnost a třídní charakter. V souladu s tím položili základ vědecké klasifikaci válek, objasnili úlohu lidových a vojenských mas a vojevůdců ve válkách, vztah člověka a techniky, závislost forem a metod vedení ozbrojeného zápasu na stavu techniky a připravenosti vojenských mas a celou řadu dalších otázek. Vedle těchto obecnějších problémů najdeme zvláště v pracích Engelsových, který ze studia vojenství učinil svou specializaci, i řadu konkrétnějších problémů. Jsou to otázky vojenské vědy a vojenského umění, jeho obecných principů, ale i rozbor současnosti vojenského umění jako je strategie a taktika. Engels věnoval současně velkou

pozornost studiu armád, a to nejen jejich sociální podstaty a historické podmíněnosti, ale i národních zvláštností, úloze druhů ozbrojených sil, druhů vojsk, výzbroje, výcviku, morálním vlastnostem

a podobně. Zvláštní místo v díle B. Engelse má vojenské umění lidových mas a proletariátu v ozbrojených povstáních a Engelsovy závěry o výstavbě ozbrojených sil proletariátu.

Velkou zásluhou Engelse v oblasti vojenské teorie je, že poprvé v historii společenských věd ukázal válku, stejně jako jiné společenské jevy, nikoli jako chaos náhod, ale jako procesy podřízené zákonům. Dokázal, že válka jako společenský jev je charakteristická svými specifickými zákony, které vyjadřují závislost průběhu a výsledku války na ekonomických, vědeckotechnických, morálně politických a vlastních vojenských faktorech. Studium specifických zákonů války jako ozbrojeného zápasu je základním úkolem vojenské vědy.

Engels podrobil zdrcující kritice řadu buržoazních vojenských autorů a zformuloval důležité požadavky, kterým má odpovídat vojenská věda. Zdůrazňoval, že výklad vojenských problémů, jakož i vojenský výzkum vcelku, má být historický i materialistický, přísně vědecký a objektivní a přesvědčivě zdůvodněn fakty.

Skutečná vojenská věda je založena na objektivních zákonech války a jejich vývoji. Přitom však objektivní charakter zákonů ozbrojeného zápasu nezmenšuje aktivní úlohu kvalifikovaného řízení bojových akcí. Právě naopak, existence velitelského sboru podmiňuje samotnou možnost takového řízení a jeho účinnost. Využívání objektivních zákonů se projevuje vždy při subjektivní činnosti lidí. Skutečnost, nakolik člověk hluboce a správně chápe tyto zákony a využívá jich v praxi, má velký význam v ozbrojeném zápase. Znalost zákonů a jejich správné využívání chrání velitele před chybami subjektivismu a dává možnost předvídat průběh válečných akcí, včas přijímat vhodná opatření, předstihovat nepřitele a nepodléhat náhodně vzniklé situaci.

Pro poznání zákonů ozbrojeného zápasu a mechanismu jejich využívání mají zvláštní význam principy vojenského umění, které určují směry činnosti vojsk, politického a vojenského vedení a naznačují činnost nezbytnou k dosažení vítězství. Proto mezi zákony vojenské vědy a principy vojenského umění není a nemůže být žádná propast. Např. zákon, podle něhož vítězství dosáhne ten, kdo soustředí převahu sil a prostředků v rozhodujícím místě a čase, se projevuje v podobě principu soustředění sil.

Objektivní charakter principů, význam jejich zkoumání a využití v praxi objasnil Engels, když kritizoval Dühringovo formálně idealistické pojetí principů: "... principy nejsou východiskem zkoumání, nýbrž jeho konečným výsledkem; neaplikují se na přírodu a na lidské dějiny, ale abstrahují se z nich; příroda a říše člověka se neřídí principy, naopak principy jsou jen potud správné, pokud se shodují s přírodou a dějinami. To je jediné materialistické pojetí věci..."

Z této definice vyplývá, že princip je idea, která vzniká na objektivním základě. Na druhé straně princip vyjadřuje nejen poznání těchto objektivních podmínek, ale také způsob, metody, přístupy, jak ve shodě s plným respektováním objektivních podmínek volit nejlepší cesty a postupy dosahování stanovených cílů. Ve svém obsahu odráží principy v oblasti vojenskosti zákonitosti různých druhů nebo rovin: války jako společenského jevu, války jako ozbrojeného zápasu, zákonitosti výstavby ozbrojených sil apod.

Engels současně ukázal na bohatém historickém materiálu historičnost principů vojenského umění a výstavby ozbrojených sil v procesu vývoje vojenství. Zdůrazňoval, že strategická a taktická pravidla, která sloužila v jedné historické podmínkách, vedla ke krachu v případě, že byla mechanicky používána ve změněné situaci. Tuto tezi Engels dokumentoval řadou příkladů z oblasti strategie a taktiky.

Engels, na základě studia historie vojenského umění a epochy v níž žil, vyložil své názory na některé otázky strategie. V jeho pracích můžeme sledovat především všestrannou podmíněnost a moderní chápání strategické problematiky. Zdůrazňoval, že při volbě forem strategické činnosti je nutné nezbytně brát v úvahu sociálně politické, třídní cíle války, poměr sil protivníků a vzniklou situaci. Velký význam přiznával určení času a volbě směru k zasazení hlavního úderu nepříteli a rovněž soustředění sil na hlavním směru. Ukázal, že vítězství dosáhne ta strana, která v souladu s konkrétní situací soustředí maximum svých sil a prostředků na hlavním směru. V případech, kdy vojévůdci rozvíjali síly a prostředky rovno-

měrně po celé frontě i do hloubky, nedosáhli úspěchu ani v útoku ani v obraně.

Příklady kritiky takovéto strategické činnosti nacházíme u Marxe a Engelse při rozboru občanské války v USA v letech 1861—1865. Podobnou kritiku nerozhodné činnosti najdeme u Engelse při rozboru Krymské války v letech 1853—1856, především kritiku zdoluhavého obléhání Sevastopolu a nerozhodné činnosti francouzského velení v prusko-francouzské válce v roce 1870 atd.

Engels i Marx byli představitelé revoluční dělnické třídy a v souladu s její aktivitou dávali přednost i aktivním formám strategické činnosti. Tento rys zdůrazňovali nejen jako základní podmínku úspěchu ozbrojených povstání lidu a proletariátu, ale i při hodnocení bojové činnosti pravidelných armád buržoazních států. V tomto duchu, jako protiklad pasivní kordónové strategie, Engels vyzdvihoval novou aktivní strategii, kterou přinesla francouzská buržoazní revoluce. Revoluční armáda postavila proti kordónové strategii interventů novou strategii, jejímž základem byla strategická součinnost velkých vojenských mas (armád). Nová strategie dovolovala při celkové rovnováze sil vytvořit drtivou převahu na směru hlavního úderu. Na strategii revolučních mas navázal Napoleon Bonaparte, který změnil revoluční způsob vedení války v pravidelný systém a přivedl jej na stupeň vrcholné dokonalosti.

Napoleonova strategická koncepce znamenala nesporný pokrok ve srovnání s neplodnou strategií kabinetních válek 18. století. Engels však postihl, že nový strategický systém ukázal své slabiny tam, kde se střetl s novou kvalitou, kterou představovala partyzánská válka ve Španělsku v letech 1808—1811 a Vlastenecká válka ruského lidu v roce 1812.

Ve Vlastenecké válce r. 1812 vrchní velitel ruských vojsk M. I. Kutuzov dosáhl vítězství nad Napoleonem především proto, že se střetl s novou kvalitou, kterou představovala partyzánská válka ve Španělsku v letech 1808—1811 a Vlastenecká válka ruského lidu v roce 1812. Kutuzova strategie byla založena na vědomí síly národně osvobozeneckého boje ruského lidu a na narůstání odporu pravidelných armád v průběhu války. Proti Napoleonově strategické koncepci generální (rozhodující) bitvy byla úspěšně uplatněna nová koncepce strategického plánu založeného na řadě bitev spjatých jednotným zámyslem. To byl ve vojenském nový jev, který daleko lépe odpovídal

početnosti armád, jejich rozmístění i rozsáhlému prostoru bojových akcí.

Obdobně jako v oblasti strategie, i v oblasti taktiky dával přednost studiu útočných akcí a kritizoval velitele, kteří byli nerozhodní. Na základě studia historie vojenství Engels zobecnil čtyři způsoby útoku: „První a nejjednodušší je přímý útok rovnoběžným cílem, kdy útočící vojsko rozpoutá okamžitě boj po celé délce fronty od křídla ke křídlu a vybojuje bitvu prostou silou. Druhý způsob je útok křídly, a to buď oběma současně, nebo nejprve jedním a později druhým, přičemž střed zůstává stažen vzadu. Třetí způsob používal při svých bitvách s oblíbenou Napoleon: donutil tak nepříteli, aby oslabil svůj střed posilováním křídel, přitom držel svůj vlastní střed, posílený obrovskými zálohami jezdeckými, stažený vzadu a nakonec vyrazil do mezery v nepřátelském středu a zakončil akci zničujícím úderem. Třetí způsob je útok středem, kdy křídla zůstávají zpět jako záloha. Ze všech způsobů má tento poslední nejvíce nedostatků, používalo se ho jen zřídka a není prý nikdy úspěšný. Čtvrtý způsob, kosý útok — vynalezl Epameinondas a použil ho se skvělým úspěchem u Leukter a Mantinee. Záleželo v tom, že se zaútočilo na jedno nepřátelské křídlo vlastním křídlem, které bylo postupně tajně posíláno, přičemž střed a druhé křídlo zůstávají staženy, ale manévruje se s nimi tak, aby byly pro bránící se stranu stálou hrozbou útoku a aby se jí znemožnilo posilovat své slabé místo až do doby, kdy už je příliš pozdě.“

Engels nepodceňoval ani úlohu obrany, její aktivitu a naznačil dialektický vztah útoku a obrany: „Dějiny nejslavnějších bitev ... ukazují, že tam, kde má napadená armáda tolik pevné a úporné vytrvalosti, že dokáže nezlozvěčně vzdorovat, dokud palba útočníků nezačne slábnout a nedostaví se jako reakce vyčerpání, a zavede pak sama přejít do ofenzivy a zaútočit, je obranná operace nejbezpečnější.“ Tento způsob boje však vyžaduje vysoký morální duch a celkovou připravenost vojsk. Zkušenost učí, že nejčastěji vítězily ty armády, které uměly stejně dobře útočit jako se bránit, přičemž obranu chápaly jako prostředek, který připravuje útok. Naopak nejčastěji utrpěly porážku armády, které spoléhaly pouze na útok nebo obranu.

Podobné zásady zdůrazňoval Engels při rozpracování strategie a taktiky ozbrojeného povstání lidu. Ve své práci „Revoluce a kontrarevoluce v Německu“ zformuloval základní teze marxistického učení

o ozbrojeném povstání lidu. Povstání, řekl Engels, je umění stejně jako válka, a platí tu určitá pravidla postupu a nedbat jich znamená zkázu strany, která se této chyby dopustí. V další části své práce pak ukázal na nejdůležitější pravidla (principy), jimiž se musí řídit revoluční strana při přípravě a vedení povstání.

Na základě ozbrojených povstání proletariátu, zejména ve Francii (1827, 1830, 1832, 1834), v Bruselu (1830), v revolučních letech 1848—1849 Engels rozpracoval podrobně taktiku barikádového boje ve městech. Při tom si podrobně všiml rychlého zastarávání pasivní taktiky barikádového boje v souvislosti s překotným rozvojem bojové techniky, zvláště dělostřelectva. Engels dával přednost otevřenému útoku před pasivní obranou barikád.

Souběžně se studiem zkušeností z ozbrojených povstání Marx a Engels studovali i partyzánskou válku, kterou chápali jako revoluční válku lidu proti cizím okupantům, jako formu ozbrojeného boje v občanské válce proti třídnímu nepříteli a konečně jako formu národně osvobozenecké války lidu v koloniích proti kolonizátorům. Jejich závěry, zvláště ze španělské guerilly, se plně potvrdily i v podmínkách partyzánské války lidu na území, okupovaném armádami fašistického Německa v době druhé světové války, a mají svou platnost i v současných formách národně osvobozeneckého boje proti imperialistům.

Další významnou součástí Marxova a především Engelsova vojenskoteoretického odkazu představují závěry o výstavbě ozbrojených sil. Marx a Engels určili nejen třídně politickou podstatu armády, její závislost na „materiálu lidském a zbrojním“, ale i celou řadu daleko podrobnějších problémů vojenské výstavby. Určitou představu o tom podává Engelsův dopis Weydemeyerovi, v němž ho žádá o literaturu k takovým otázkám jako je elementární taktika, teorie opevnování, ženijních prací vůbec, vývoj zbraní a způsoby jejich použití, druhy vojsk, organizace divizí, armádních sborů a armád, o zásobování a celkovém materiálním vybavení nezbytném pro každou armádu. Většinu těchto problémů žádal v historickém průřezu až do současnosti. Že nezdálo se jen u plánu studia, o tom svědčí řada článků, v nichž Engels hodnotil možnosti armád v období válečných konfliktů. Jsou ukázkou kritického všestranného hodnocení bojových možností těchto armád a ve své metodě neztratily na aktuálnosti ani v současnosti.

Rozsáhlé znalosti vojenské problematiky, odhalení jejího materiálního základu a zákonitostí umožnilo Engelsovi stanovit vědecké prognózy vzniku a vývoje socialistické vojenské vědy, hlavních rysů armády socialistického státu a socialistického vojenství vůbec.

Velmi cenné prognózy ke vzniku socialistické vojenské vědy vyslovil Engels především v práci „Možnosti a perspektivy války svaté aliance proti Francii roku 1852“.

Napoleonský způsob vedení války, který přivedl k životu francouzská buržoazní revoluce, nebude podle Engelse překonán nijakým zázrakem. Nová vojenská věda musí být právě tak nutným produktem nových společenských vztahů, jako byla vojenská věda vytvořená francouzskou buržoazní revolucí nutným výsledkem nových vztahů daných revolucí. Předpokladem napoleonského vedení války byl vzrůst výrobních sil, předpokladem každého nového zdokonalení způsobu vedení války musí být rovněž výrobní síly. Rozvoj výrobních sil je předpokladem skutečné emancipace proletariátu, ale také předpokladem nového způsobu vedení války.

Odhalení materiálního základu nového stupně vojenství umožnilo Engelsovi stanovit řadu rysů revoluční proletářské armády.

Osvobození nové společenské třídy — proletariátu a nejméně zdvojnásobení výrobních sil umožní postavit na obranu revoluce masovou armádu, neboť v případě nutnosti bude možné do armády povolát polovinu až dvě třetiny mužského obyvatelstva. Tento počet poroste s odstraněním protikladných tříd v dané společnosti.

Engels zdůraznil i nutnost vyšší technické vyspělosti takové armády. Obrovské masy vojsk by se mohly těžko pohybovat, soustřeďovat a zásobovat bez husté železniční sítě. Bez elektrického telegrafu nebude možné tyto masy vojsk vůbec řídit.

Při takových masách, zdůraznil Engels, nemůže být strateg a taktik jednou osobou a nutně dochází k dělbě práce. Strategické akce musí být řízeny z ústředního bodu za pomoci telegrafních linek. Taktickou bojovou činnost budou řídit jednotliví generálové.

Engels neváže pohyblivost revoluční armády pouze na daný stav rozvoje výrobních sil a tudíž vyšší technické možnosti, ale chápe je jako výsledek nových společenských vztahů, které zbourají stará privilegia, probudí iniciativu vojáků a dají pro vojenskou službu schopnější lidi (sil-

nější, obratnější, inteligentnější), než mohla dát stará společnost. Engels si uvědomoval, že to vše nebude existovat ihned po revoluci, ale až po delším období.

Vojenskoteoretický odkaz Marxe a Engelse, který položil základ socialistické vojenské vědy, je daleko bohatější. Zvláště ke konci své životní dráhy obrovské množství poznatků vyjadřili řadou cenných prognóz k charakteru příští možné světové války, jejímu průběhu a výsledkům, délce trvání, ztrátám, počtu armád apod. Vyslovili i řadu významných tezí k charakteru armády socialistické společnosti a její obranyschopnosti, revolučním převratům ve vojenství a řadě dalších významných otázek.

Engels, stejně jako Marx, nemohl postihnout všechny problémy vývoje společnosti a vojenství. Jejich dílo nelze studovat jen jako souhrn hotových pouček, které nám zanechali, ale jako metodologický základ vojenské vědy, jako návod a příklad dialektického přístupu, chápání a řešení současných složitých otázek vo-

jenské výstavby. V tom je především význam vojenského teoretického odkazu Marxe a Engelse, zvláště v současné době, kdy vojenství dosáhlo mimořádné komplikovanosti, kdy vyvolává řadu nových otázek vedení ozbrojeného zápasu a výstavby ozbrojených sil, na něž může dát odpověď analýza, založená na pevných základech marxismu-leninismu.

Pro hluboké pochopení závěrů Marxe a Engelse a jejich realizaci v současných podmínkách má mimořádný význam studium Leninova vojenskoteoretického odkazu. Lenin rozvinul Marxův a Engelsův odkaz včetně vojenských závěrů v nové epoše — epoše imperialismu a nastupující socialistické revoluce. Komunistická strana Sovětského svazu v čele s V. I. Leninem řešila poprvé v praxi otázky vojenské výstavby a obrany socialistického státu a vytvořila tak kvalitativně novou socialistickou vojenskou vědu, jejíž převaha nad buržoazní vojenskou vědou se jednoznačně projevila v praxi druhé světové války.